

представників знаходимо лише емоційно негативні описові конструкції; «своїх» Чорний Ворон характеризує нейтральними, часом позитивними перифразами, але без зайвого пафосу.

Література: Буда 1998: Буда В. А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60 – 90 рр. ХХ ст.). – К.: Рідна мова, 1998. – 164 с.; Коломієць 1985: Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Короткий словник перифраз. – К.: Рад. школа, 1985. – 150 с.; Пономарів 1992: Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. – К.: Либідь, 1992. – 258 с.; Родик 2010: Родик К. «Тарас Бульба з Холодного Яру» // Україна молода. – 2010. – 20 лютого. – С. 10.; Шкляр 2010: Шкляр В. Чорний Ворон. – К.: Ярославів Вал, 2009. – 356 с.

Владимир Буда. Перифразы для обозначения «свой» – «чужой» в романе Василия Шкляра «Чёрный ворон».

В статье анализируются перифразы, выступающие средством характеристики персонажей. Указано, что перифразы с отрицательной оценкой употребляются для обозначения представителей оккупационной власти большевиков, с нейтральной или положительной – украинских повстанцев. Замечено, что в романе большинство перифраз авторские, для их создания используются эпитеты, метафоры, вульгаризмы.

Ключевые слова: перифраз, эмоциональная лексика, эпитет, вульгаризм.

Олена Гоменюк, асп. (Тернопіль)

УДК 81'373=16

ББК 81.401.1=3

Лексико-семантична група назв флори в пісенних записах Володимира Гнатюка: семантико-стилістичний аспект

У статті здійснено аналіз лексико-семантичної групи назв флори на матеріалі пісенних записів В. Гнатюка. Виокремлено чотири підгрупи таких назв: дерева, куці, квіти, злакові культури. Проаналізовано прямі та символічні значення найбільш частотних номенів флори, засвідчених в українських народних піснях, записаних В. Гнатюком.

Ключові слова: назви флори, символ, номен, лексико-семантична група, українські народні пісні, В. Гнатюк.

Gomeniuk O. O. The lexico-semantic group of names of the flora in Volodymyr Hnatiuk's songs: semantic-stylistic aspect.

The article deals with the lexical-semantic groups of flora's names on the basis of V. Hnatiuk song recordings. Defined four subgroup of names: trees, bushes, flowers, cereals. Analysed the direct and symbolic meanings of the most used names of flora in Ukrainian folk songs, recorded by V. Hnatiuk.

Key words: names of flora, symbols, nomen, lexical-semantic group, Ukrainian folk songs, V. Hnatiuk.

Володимир Гнатюк був відомим етнографом, мовознавцем, літературознавцем, перекладачем, публіцистом і журналістом. Проте в його науковій спадщині найбільш цінними є фольклорні праці. Дослідник розробив наукові принципи систематизації й опрацювання фольклорних текстів. Він розумів фольклор не як пережиток старовини, не як мертву, застиглу й відтворювану механічно традицію минулого, а як живу творчість, що розвивається і не згасає в рамках народного колективу.

Пісня стала для В. Гнатюка не тільки «сердечною дружиною», «відрадою серця в дні горя і сліз», а й тією невмирущою красою, служінню якій він присвятив усе своє життя [Яценко 1971: 5]. Як зазначав О.Довженко: «Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу. Це історія українського народу, народу-трудівника, народу-воїна, що цілі віки бився, як лев, за свою свободу» [Довженко 1961: 360]. Саме тому джерелом нашого дослідження стали «Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка». У центрі уваги науковця перебували різні пісні, зокрема гаївки, колядки, щедрівки, балади, співанки-хроніки, коломийки, чебарашки, козачки та ін.

У системі народної поетичної мови разом із ритмікою, римою, емоційно-забарвленою лексикою та іншими художніми засобами використовуються символи, що допомагають розкрити думку й почуття, відтворити картини реального світу, людських переживань, створити особливу емоційну атмосферу [Микитів 1999: 56]. Як зауважує В. Жайворонок,

мова, «занурюючись своїм корінням у міфологічний світ давнього народного світосприйняття, зберегла для нас багато воістину неперевершених зразків етносимволіки слова й виразу» [Жайворонок 2006: 3]. Наші предки сповідували культ природи, що й став основою первісного релігійного світогляду. Незважаючи на прихід християнства, оживлення, одухотворення й олюднення природи присутнє в нашому світосприйнятті та світорозумінні. Сьогодні можемо це простежити в народних піснях, казках, легендах, поезії, а отже, й у мові. Тому в роботі зосереджуємо увагу на етносимволах, репрезентованих лексико-семантичною групою назв флори, в українському пісенному фольклорі.

Записані В. Гнатюком українські народні пісні вражають своїм лексичним багатством. Однією з поширених тематичних груп лексики є номени флори. Рослинний світ завжди оточував людину, певним чином впливав на її свідомість, що відобразилось у народній творчості.

У досліджуваному фольклорному матеріалі можна виокремити чотири підгрупи назв флори, а саме: дерева, кущі, квіти, злакові культури. Найпоширенішими у межах першої є такі назви дерев, як: *дуб, яблуна, явір, сосна, вишня, верба, береза*. До менш вживаних належать: *груша, черешня, бук, горіх, тополя, смерека, слива, тис*. Досить часто український народ звертається до образу дуба. У тлумачному словнику подано таке пряме значення слова *дуб*: «багаторічне листяне дерево з міцною деревиною та плодами – жолудями» [ВТССУМ 2005: 250]. В аналізованому фольклорному матеріалі назва цього дерева також часто вживається у прямому значенні, наприклад: «*Парубки вийдуть, дубочка зітнуть, дубочка зітнуть, гніздечко розметуть, гніздо розметуть, діти розженуть*» [УНП 1971: 46]. В уявленнях українського народу дуб – символ могутності та довговічності, цілісності й здоров'я, а також – повноти життя, могутньої сили й величної краси. Він є деревом життя, символізує наймогутніших богів: Зевса, Юпітера, Перуна. З дуба, вважається, був зроблений Хрест Господній [Багнюк 2009: 737]. Тому часто з деревом порівнювали людину. Подібні контексти знаходимо в народних піснях, де з дубом зіставляється молодий парубок, козак: «*Ой ти, дубе кучерявий, лист на тобі рясний, ти, козаче молоденький, словами прекрасний*» [УНП 1971: 202]. Під час характеристики дуба особливо актуалізується роль епітетів, адже вони доповнюють семантичне поле новим емоційним чи смисловим нюансом. У словнику-довіднику «*Знаки української етнокультури*» зафіксовано словосполуку: *сухий дуб* – «обрядова дубова жердина з приладнаним на ній колесом (сонцем), яку закопували на Зелені свята за селом, прикрашали травами, стрічками і довкола якої відбувалися молодіжні ігри з піснями» [Жайворонок 2006: 204]. Певною мірою трансформоване значення нерідко об'єктивуються у зібраних В. Гнатюком фольклорних матеріалах: «*Бодай же ти, козаченьку, тогди оженився, як у лузі при дорозі сухий дуб розвився*» [УНП 1971: 98]. Потрібний контекст втілює відповідний хронотип.

Другим за частотністю вживання можна вважати номен *яблуна* – символ цілісності й розумності земних бажань і тілесних прагнень, як вираження чуттєвості й сентиментальності: «*Чому ти, голубко, не хочеш ой їсти, ні пити, лише ти під зелену ябліночку плакати йдеш?*» [УНП 1971: 89]. У цьому прикладі аналізована лексема привертає увагу своєю незвичною демінутивною формою. У світогляді українців яблуна також є символом щедрості й ширості, бо своїми плодами вона обдаровує частіше і більше, аніж будь-яке інше плодове дерево, наприклад: «*А в нашої Касі високая яблінь, прийшов до неї миленький її: – Касуню, душко, зверж ми яблушко. – Я тобі звержу, бо тобі держу!*» [УНП 1971: 55].

Поширеним у народних піснях є і слово *явір* – «дерево родини кленових з великим п'ятилопатеvim листям; білий клен (іноді цим словом називають осокір та деякі інші тополі)» [ВТССУМ 2005: 1421]. Дерево належить до найбільш опоетизованих в українському фольклорі. Воно супроводжує закоханих, засвідчуючи красу почуттів: «*А ци явір, ци не явір, ци зелена іва, между тими панянками хіба ідна моя мила*» [УНП 1971: 68]. Символізує тугу парубка: «*Сидить явір над водою, в воду похилився, чогось милий, чорнобривий тяжко зажурився*» [УНП 1971: 282], а також печаль дівчини, розлученої з милим: «*Стоїть явір над водою, що я 'го садила, не є того та й не буде, кого я любила*» [УНП 1971: 280].

Символом життєвої сили і сильного характеру, вірності й стійкості виступає *сосна*, засвідчена відповідною лексемою: «*Соснонька палає, дівчина вмливає, соснонька горить, дівчина говорить, що соснонька скрипне, то дівчина крикне: – Хто в лісі ночує, хто рубає бука, най сі йде дивити, яка мені мука*» [УНП 1971: 189]. За переказами, коли робили хреста для розп'яття Ісуса, то виявилось, що сосна непридатна ані на хрест, ані на цвяхи до нього, і Бог благословив її бути вічнозеленою [Жайворонок 2006: 571].

Доповнює персоніфікований ряд дерев слово *береза* – назва дерева, яке в народі виступає символом дівочої чистоти, символізує жінку, дівчину, на протигагу *дубу* та *явору* – символам чоловіків, наприклад: «*Росте явір, росте й ся вигинає, на білу березу верхом нахилиє*» [УНП 1971: 207]; «*На невісточці ростуть дві берези, а на синоньку два дубочки*» [УНП 1971: 208].

Серед підгруп, які репрезентують номен флори у зібраних В. Гнатюком українських народних піснях, постійно вирізняється мікросистема «кущі». За лексикографічним джерелом, кущ – це «низкоросла дерев'яниста рослина, гілки якої ростуть майже від кореня» [ВТССУМ 2005: 476]. До цієї групи належать кущі позначені такими номенами, як: *калина*, *ліщина*, *рута*, *терен*, *дерен*, *черемха*, *лоза*. Найчастотнішим є слово *калина*. З огляду на червоні ягоди вона символізує передусім сонце, вогонь, а отже, все червоне. Це символ українського роду і неньки-України, духовної нескореності і світлої пам'яті. Саме тому вона має рости біля кожної хати, кожної садиби українця: «*Ой зацвіла калина в порозі, дець мій Ясьо в далекій дорозі*» [УНП 1971: 85]. Епітет *червоний* найчастіше трапляється в різноманітних контекстах зі словом *калина*, що символізує красу, радість, здорову повносилу жінку. Тому червону калину часто використовують у весільних обрядах, де вона засвідчує ще й дівочу чистоту, наприклад: «*Ми до слубойку йдемо, молоду си ведемо; молоду, як ягоду, рум'яну, як калину*» [УНП 1971: 74].

Слово *ліщина* – символ вразливості й непоказної краси: «*Ой шуміла ліщинонька від вітру буйного, а ще буде раз шуміти від голосу мого*» [УНП 1971: 259]. Хоча частіше цей номен трапляється у прямому значенні саме як назва рослини, але такої потрібної для українців, наприклад: «*Ходить бондар по ліщині, обручів шукає*» [УНП 1971: 96].

Часто об'єктивується в текстах народних пісень і назва *терен*, яка є полісемантичним символом в українській етнокультурні. Насамперед терен уособлює важкі життєві дороги, бо, як кажуть, «через терни – до зірок», а також життєві страждання і муки, символізовані терновим вінком, покладеним на голову Христа, наприклад: «*Анцю ведуть тернинов'ю. Анця ніжки пробиває, кровця слідки заливає*» [УНП 1971: 169].

Кількісно невелику підгрупу становить мікросистема «квіти», яку репрезентують номен *барвінок* і *мак* (вживаються часто), *рожа*, *лілія* й *фіалка* (зустрічаються рідше). Барвінок – «трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і яскраво-блакитними квітами» [Жайворонок 2006: 27]. Це народний символ життя і безсмертя людської душі. Його садять на могилах, тут він символізує зв'язок життя і смерті. Барвінок також виступає символом дівочтва, дівочої краси, міцності і святості шлюбу, коханої людини. Використовується у ритуальних діях, зокрема весільних обрядах. Ним прикрашають одяг гостей, святковий коровай, з нього плетуть вінки: «*Ми йдемо на барвінок, Іванові на вінок, на любе вінчанейко, на довге мешканейко*» [УНП 1971: 65]. Символом безконечності зоряного світу вважають *мак*. Він сигналізує, що і дрібненьке і маленьке, якщо воно в єдності та спільності, то має велику силу: «*Чи видиши же ти, як мак цвіте? Ош то так цвіте мак!*» [УНП 1971: 34].

Яскраво представлена в досліджуваних текстах підгрупа «злакових», що засвідчує індивідуально-авторську концепцію формування фольклорного матеріалу В. Гнатюком. Найчастіше в українських народних піснях ми зустрічаємо назву *пшениця*. «Це рослина родини злакових, із зерна якої виготовляють біле борошно, крупу та інші продукти» [ВТССУМ 2005: 1007]. Вона символізує достаток, радість, заможне життя, наприклад: «*Він пшениченьку продає, мені грошей не дає*» [УНП 1971: 236]. Плодючість і багатство також символізує й назва *жито*: «*То вродиться жито, жито, пшениця, жито, пшениця, всіляка пашиниця*» [УНП 1971: 42]. Рідше вживаються інші номен з цієї підгрупи: *овес*, *гречка*, *просо*.

Загалом, лексико-семантична група назв флори у пісенних записах В. Гнатюка репрезентована великою кількістю назв, що виступають символами українства та передають наступним поколінням культурні надбання нашого народу. Дослідник не тільки тонко розумів і глибоко знав народну поезію в її найпотаємніших нюансах, а й сам був носієм фольклору та знаходив у ньому душевну розраду в найтяжчі хвилини свого життя.

В. Гнатюк займає одне з провідних місць в історії слов'янської фольклористики, а його праці за своїм змістом, точністю запису та науковим рівнем мають світове значення. Саме тому дослідження такого мовного матеріалу дасть змогу глибше зрозуміти природу українських етносимволів та змоделювати національну мовно-концептуальну картину світу українців.

Література: *Багнюк 2009:* Багнюк А. Символи українства. – Тернопіль: ТЗОВ «Тернограф», 2009. – 832 с.; *ВТССУМ 2005:* Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 слів і словосполучень / Авт. проекту та гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.; *Довженко 1961:* Довженко О. П. Народна пісня // Українські письменники про літературу та мову / Упоряд. В. Іванисенко, М. Коцюбинська – К.: Радянська школа, 1961. – 462 с.; *Жайворонок 2006:* Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.; *Микитів 1999:* Микитів Г. Символи рослин і птахів в «Українських народних піснях у записах Володимира Гнатюка» // Українська мова і література: історія, сучасний стан, перспективи розвитку. Науковий щорічник / За заг. ред. доц. С. Панцьо. – Тернопіль: Збруч, 1999. – 320 с.; *УНП 1971:* Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка. – К.: Музична Україна, 1971. – 323 с.

Гоменюк О. О. Лексико-семантическая группа названий флоры в записанных песнях Владимира Гнатюка: семантико-стилистический аспект.

В статье предложен анализ лексико-семантической группы названий флоры на материале, записанных песен В. Гнатюком. Выделены четыре подгруппы таких наименований: деревья, кусты, цветы, злаковые культуры. Рассмотрены прямые и символические значения наиболее частотных номенов флоры, представленных в украинских народных песнях собранных В. Гнатюком.

Ключевые слова: названия флоры, символ, номен, лексико-семантическая группа, украинские народные песни, Владимир Гнатюк.

ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ

Микола Зимомря, проф. (Дрогобич); **Наталія Науменко**, проф. (Київ)

Покликання та доля (Анатолію Гуляку – 50)

Либонь, ніхто не має сумніву, чи правдива та істина, якою вона є в устах народу. Ось – одна з них: «Учитель – духовна основа нації». Та буває і так: похитуєш головою, ніби погоджуючись, а сльози пеленають заплакані очі. Це трапляється щоразу, коли бачиш кривду: і не одну, і не дві. Приміром, несподівано навчитель розгублює останнім часом свою колишню потужність. Може, саме тому нині окремі слова стали такими важкими й невимовними. Щоправда, на селі ще можна почути колись часто вживані сполуки: «Дякую красно»; «Вибачте, прошу». Так, згадуємо те, що минуло тільки тому, бо нерідко пересихає горло, коли сьогодні навкруг так багато дрібного й мізерного. Того, що заважає бути учителеві справді провідником поміж зрілими та дітьми. Неначе відчуваєш серпневу спрагу, хочеться пити, але не мовчати. Господи, де ж то позначене місце з географічним центром Європи? Кожний допитливий школяр знає напевно: то село Дулово, що розташоване на Срібній землі – в Закарпатті. Чи воно насправді є фактом? Так чи не так, а пам'ятний знак як